

4. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М. В. Василевич ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010. – 16 с.

5. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. № 3524 від 25.11.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси [...] від 25.12.1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 25.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон, кодекс Верховна Рада УРСР від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

9. Колюх В. Проблеми судової реформи в контексті конституційних змін в Україні / В. Колюх // Віче. – 2016. – № 9–10 (413–414). – С. 42–46.

10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.

11. Блізніченко Є. С. Професія юриста та її роль у правовому житті суспільства [Електронний ресурс] / Блізніченко Є. С.; Цюрупинське районне управління юстиції Херсонської області. – Режим доступу: <http://www.curupinsk.just.ks.ua/pravova-robota-ta-osvita/profesiya-yurista-ta-yiyi-rol-u-pravovomu-zhitti.html>

**Кулик Тетяна Олександрівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ України.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2017 р.

УДК 342(477)

Іван Мищак *

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАКОНОПРОЕКТНОЇ РОБОТИ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито основні правові механізми, спрямовані на захист і збереження культурної спадщини. Виокремлено пріоритети розвитку культури відповідно до Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ. Проаналізовано основні напрямки законопроектної роботи щодо удосконалення охорони культурної спадщини в Україні.

Ключові слова: ЮНЕСКО, культура, охорона культурної спадщини, закон, законопроект.

Мищак И. Н. Основные направления законопроектной работы по совершенствованию охраны культурного наследия в Украине.

В статье раскрыты основные правовые механизмы, направленные на защиту и сохранение культурного наследия. Выделены приоритеты развития культуры в соответствии с Долгосрочной стратегией развития украинской культуры – стратегией реформ. Проанализированы основные направления законопроектной работы по совершенствованию охраны культурного наследия в Украине.

Ключевые слова: ЮНЕСКО, культура, охрана культурного наследия, закон, законопроект.

Myshchak I. M. The main directions of the legislation drafting on improving the cultural heritage protection in Ukraine.

The article reveals the main legal mechanisms on protecting and safekeeping the cultural heritage. Priorities for the development of culture in accordance with the Long-Term Strategy for the Development of Ukrainian Culture – the Reform Strategy are emphasized. The main directions of the legislative drafting on improving the cultural heritage protection in Ukraine are analyzed.

Keywords: UNESCO, culture, cultural heritage protection, law, law-draft.

Культурна спадщина є тим індикатором, який свідчить про рівень розвитку того чи іншого народу та його вклад у розвиток світової цивілізації в цілому. Тож цілком природним є те, що кожен народ докладає усіх зусиль, щоб захистити й примножити власні культурні надбання, зробити їх доступними для своїх громадян та світової спільноти, зберегти для майбутніх поколінь. З огляду на це питання охорони культурної спадщини потребують комплексної уваги усіх гілок влади, а передусім – належного правового забезпечення та змін законодавства відповідно до сучасних викликів і загроз.

Окремі аспекти державної політики та законодавчої діяльності щодо охорони культурної спадщини висвітлені у працях О. С. Батищевої, Ю. П. Богуцького, В. В. Карлової, Т. В. Курило, О. В. Малишевої та ін. Водночас комплексного дослідження проблеми на основі аналізу чинного на сьогодні законодавства досі не створено. З огляду на це питання законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини в Україні та його удосконалення потребує подальшого дослідження й розроблення відповідних пропозицій.

Метою цієї статті є аналіз основних законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді VIII скликання, спрямованих на удосконалення правових механізмів охорони культурної спадщини в Україні.

Чинне українське законодавство у сфері охорони культурної спадщини певною мірою продовжує ту правову традицію, яка мала місце ще в попередню епоху, оскільки в радянський період було прийнято Постанову Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. № 3076 «Про заходи щодо поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР», Закон УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 13 липня 1978 р. та 4 жовтня 1988 р. ратифіковано Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийняту ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р. [1, с. 31].

Свідченням того, що культурні права людини, зокрема право на охорону культурної спадщини, належать до основних прав, є закріплення їх в Конституції України. Так, відповідно до частини п'ятої ст. 54 «культурна спадщина охороняється законом», а згідно з частиною шостою цієї ж статті «держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [2].

Проте навіть після прийняття Конституції України основним правовим актом щодо захисту культурної спадщини продовжував залишатися уже згадуваний Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 13 липня 1978 р. На той час багато його положень застаріли, а нові виклики вимагали розроблення нових правових норм для захисту об'єктів культури, у тому числі із врахуванням тих міжнародних зобов'язань, які взяла на себе наша держава [1, с. 32]. У зв'язку з цим було розроблено й 8 червня 2000 р. ухвалено Закон України «Про охорону культурної спадщини» [3], який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь. Відповідно до цього Закону культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. У свою чергу, об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність

з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та зберегли свою автентичність.

Крім цього, **18 березня 2004 р.** було ухвалено Закон України «Про охорону археологічної спадщини» [4], який регулює відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини України – «невід'ємної частини культурної спадщини людства, вразливого і невідновлюваного джерела знань про історичне минуле, а також визначає права та обов'язки дослідників археологічної спадщини». Окремо слід згадати й Закон України № **574-VI** від **23 вересня 2008 р.**[5], яким затверджено Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації.

Розбудовуючи національне законодавство, Україна активно запроваджує міжнародні норми та стандарти у сфері охорони культурної спадщини, ратифікувавши Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (переглянуту), Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи, Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини, Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини, Конвенцію про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження й ін. [6, с. 14].

Питання охорони культурної спадщини врегульовані нормами Закону України «Про культуру» від **14.12.2010 р.** [7]. Зокрема, до основних видів діяльності у сфері культури належать відповідно до частини першої ст. **12** створення, збереження, охорона, використання та популяризація національного культурного надбання, а згідно з частиною третьою ст. **13** центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень мають здійснювати цілеспрямовану політику щодо повернення незаконно вивезених з території України культурних цінностей та забезпечення охорони культурних цінностей і об'єктів культурної спадщини, які є власністю України та перебувають на території інших країн.

Окрім Міністерства культури України, спеціальні функції щодо сприяння національно-культурному розвитку України покладено на Український культурний фонд, утворення якого передбачене однойменним Законом України від **23 березня 2017 р.** № **1976-VIII** [8]. Основними завданнями Українського культурного фонду, серед іншого, є сприяння збереженню, актуалізації й популяризації національного культурного надбання; популяризація української культури та мистецтв, формування позитивного іміджу України у світі; підтримка культурних проектів української діаспори; задоволення культурних потреб громадян України, які проживають за кордоном; підтримка культурних та інформаційних програм міжнародного співробітництва. Діяльність Українського культурного фонду реалізовуватиметься через підтримку і фінансування відповідних культурних проектів.

Стратегія сталого розвитку «Україна – **2020**» [9] передбачає впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід нашої держави на провідні позиції у світі. Із цією метою ініційовано поступальний рух за окремими векторами, у тому числі і вектором гордості, який включає, серед іншого, реформування державної політики у сфері культури, забезпечення гордості за власну державу, її історію та культуру.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від **1 лютого 2016 р.** № **119-р** було схвалено Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ [10], яка стала результатом численних обговорень у професійних та громадських колах на регіональному й місцевому рівні, врахування аналітичних оцінок і рекомендацій експертів, менеджерів культури та представників державних закладів культури і недержавних організацій культури. Одним із пріоритетів Стратегії, що визначає культуру як базовий елемент національної пам'яті через переосмислення значення і ролі культурної спадщини в розвитку суспільства, визначено активізацію зусиль у сфері збереження і відтворення культурної (матеріальної і нематеріальної) та природної спадщини, як це зазначено в програмах довгострокового розвитку Європи та ООН. Реалізація Стратегії передбачає досягнення операційних цілей у різних секторах культури, що сприятиме досягненню довгострокових стратегічних цілей. Такими операційними цілями щодо культурної спадщини є:

- розроблення проектів законів України «Про захист культурної спадщини», «Про археологічну спадщину», «Про нематеріальну культурну спадщину», внесення змін до Закону України «Про культуру», забезпечення реалізації зазначених законів та моніторингу їх реалізації. Також необхідно імплементувати Конвенції ЮНЕСКО в галузі охорони нематеріальної культурної спадщини та заохочення різноманітних форм культурного самовираження;

- передача частини державних повноважень на місцевий рівень та посилення відповідальності місцевих органів влади у сфері охорони культурної спадщини, зокрема в частині охоронних зон та заповідних територій, архітектурних комплексів, пам'яток культури місцевого, регіонального, національного та світового значення;

- забезпечення доступу до інформації шляхом розкриття архівів, які стосуються національного розвитку, національної культури. Оцифрування архівів для створення можливості широкого доступу до інформації, що стосується сфери культури;

- розроблення проекту та прийняття Державної програми підтримки нематеріальної культурної спадщини.

Україна також цілеспрямовано узгоджує власне законодавство й долучається до міжнародних ініціатив, спрямованих на охорону культурних цінностей. Зокрема, 7 жовтня 2015 р. наша держава ухвалила закон про приєднання на умовах, визначених статутом організації, до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ІККРОМ) [11], метою діяльності якого є збереження і відновлення культурних цінностей у світовому масштабі шляхом ініціювання, розвитку, надання сприяння та підтримки умов для такого збереження і відновлення.

Аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України VIII скликання законопроектів щодо врегулювання окремих питань охорони культурної спадщини свідчить, що такі ініціативи надходять переважно від народних депутатів України, натомість, як і в попередніх скликаннях, інші суб'єкти права законодавчої ініціативи – Президент України та Кабінет Міністрів України, приділяють цим питанням значно менше уваги [6, с. 15].

Передусім заслуговує на увагу ряд законопроектів, спрямованих на удосконалення законодавства у сфері охорони пам'яток, внесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Так, законопроектом «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)» (реєстр. № 1553 від 22.12.2014 р., суб'єкти законодавчої ініціативи І. В. Васюник, М. Л. Княжицький та М. В. Матіос) [12], пропонується удосконалити пам'яткоохоронне законодавство, увівши поняття «пам'ятка всесвітньої спадщини» й «буферна зона» та визначивши режим їх використання, а також шляхом створення органів управління такими пам'ятками та їх наглядових рад і встановленням чітких компетенцій зазначених органів. Ухвалення відповідних змін видається доцільним з огляду на відсутність у чинному законодавстві норм щодо обмеження забудови й інших робіт поблизу пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та постійну загрозу їх руйнування або реконструкції, на чому неодноразово наголошували представники Комітету всесвітньої спадщини, вказуючи у тому числі й на можливість виключення національних пам'яток культурної спадщини зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у разі відсутності реакції державних органів.

На збереження пам'яток культурної спадщини, передусім зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, спрямовано й норми законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження об'єктів культурної спадщини» (реєстр. № 2225а від 02.07.2015 р., ініціатори законопроекту Д. Й. Андрієвський, В. Ф. Шашук та Р. Є. Демчак) [13]. Автори справедливо вказують на здійснення незаконного будівництва в межах охоронних зон пам'яток, які перебувають на балансі національних заповідників, що призводить до руйнування історичного архітектурного ландшафту. З огляду на це пропонується ввести законодавчі обмеження будівництва на території історико-культурних заповідників, обмеживши поверховість нового будівництва та заборонити нове будівництво на території буферних (охоронюваних) зон об'єктів, включених до Списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО в Україні, а також внести зміни до Кримінального кодексу України, передбачивши

відповідальність не тільки за умисне пошкодження, знищення або руйнування об'єктів культурної спадщини, але і за бездіяльність, внаслідок якої відбувається знищення зазначених об'єктів. Також передбачається в Кодексі України про адміністративні правопорушення збільшити розмір штрафів за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини.

На окрему увагу заслуговує спроба парламентарів врегулювати питання збереження культурної спадщини, що набули особливої гостроти у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та м. Севастополя. Йдеться, зокрема, про кримських караїмів (караїв) та кримчаків, які компактно проживають у Криму, та фактор присутності яких на півострові спекулятивно намагається використати Російська Федерація для легітимізації анексії краю. Тож саме з метою встановлення гарантій держави щодо відновлення прав нечисленних корінних народів України – караїмів та кримчаків, принципів державної політики та повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері відновлення прав цих етнічних груп та їх представників і було розроблено проект Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо збереження в Україні самобутності та культурної спадщини кримських караїмів (караїв) та кримчаків» [14], ініціатором якої виступили народні депутати України М. Л. Княжицький, В. Є. Єленський, Я. В. Лесюк та М. В. Матіос.

Законопроект «Про внесення змін до статті 55 Бюджетного кодексу України (щодо охорони історичних та культурних цінностей загальнодержавного значення)» (реєстр. № 1822 від 22.01.2015 р., ініціатор – народний депутат України О. В. Медуниця) [15] пропонується включити витрати на охорону державних музеїв, картинних галерей, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури, де зберігаються історичні та культурні цінності загальнодержавного значення, до переліку захищених статей видатків, внівши відповідні зміни до статті 55 Бюджетного кодексу. Такі зміни видаються слушними через відсутність у музеїв, картинних галерей тощо коштів, необхідних на охорону, що нерідко призводить до випадків викрадення чи знищення історичних та культурних цінностей.

Законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо надання об'єктам підводної культурної спадщини статусу Морського меморіалу)» (реєстр. № 2129а від 19.06.2015 р., ініціатор – народний депутат України В. Є. Єленський) [16] пропонується взяти під особливу охорону об'єкти підводної культурної спадщини, на яких загинули люди, шляхом надання їм статусу Морських меморіалів. Проект також містить визначення поняття «Морського меморіалу» та врегульовує порядок визначення й затвердження меж розташування об'єктів підводної культурної спадщини зі статусом Морського меморіалу й питання проведення будь-якої діяльності на цих об'єктах.

Варто відзначити, що проблеми охорони культурної спадщини значною мірою зумовлені відсутністю ефективних норм щодо притягнення порушників до відповідальності та незначними розмірами покарання за правопорушення у сфері охорони культурної спадщини. На це неодноразово вказували як працівники культурної сфери, так і експерти. Частково вирішити зазначену проблему покликаний законопроект про внесення змін до деяких законів України щодо посилення відповідальності у сфері охорони культурної спадщини № 5677 від 19.01.2017 р. [17], ініціаторами якого є народні депутати України І. І. Подоляк, В. Є. Єленський, М. Л. Княжицький, М. В. Матіос та Л. Л. Зубач. Проектом, зокрема, пропонується внести зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» та Кодексу України про адміністративні правопорушення, збільшивши розмір адміністративних штрафів та фінансових санкцій за чинні правопорушення у сфері охорони культурної спадщини; визначивши відповідальність за такі правопорушення, як ухилення власника пам'ятки або уповноваженого ним органу від укладення охоронного договору; неподання, несвоечасне подання або подання явно недостовірної інформації про виявлені у процесі земляних, будівельних, шляхових, меліоративних та будь-яких інших робіт об'єкти культурної спадщини; недодержання вимог законодавства щодо захисту, збереження, утримання, використання, реставрації, реабілітації пам'яток, у тому числі тих вимог, що передбачені охоронними договорами, умисне доведення їх до стану руйнації тощо. Крім того, запропоновано внести зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини»,

якими визначити, що порядок ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України встановлюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини; а в порядку накладення фінансових санкцій за порушення пам'яткоохоронного законодавства передбачити терміни, протягом яких можливо накладати такі санкції на юридичну особу, та терміни сплати таких штрафів, порядок накладення такого штрафу. Також законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», якими визначити обов'язкове подання погодження органу охорони культурної спадщини при поданні декларації на будівництво на території історичного ареалу населених місць, на території пам'ятки культурної спадщини, у межах охоронної зони пам'ятки, а також для отримання дозволу на виконання будівельних робіт. На наше переконання, пропоновані зміни є давно назрілими та сприятимуть поліпшенню збереження культурної спадщини в Україні.

Висновки. Чинне законодавство України щодо охорони культурної спадщини зазнає постійних змін, які зумовлені викликами часу та міжнародними зобов'язаннями нашої держави у сфері культури. Аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України VIII скликання законопроектів щодо врегулювання окремих питань охорони культурної спадщини свідчить, що законодавчі ініціативи надходять переважно від народних депутатів України, натомість, як і в попередніх скликаннях, інші суб'єкти права законодавчої ініціативи – Президент України та Кабінет Міністрів України, приділяють цим питанням значно менше уваги.

Серед основних напрямків реформування законодавства у сфері охорони культурної спадщини слід відзначити законопроекти, спрямовані на удосконалення законодавства у сфері охорони пам'яток, внесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Пропозиції ввести законодавчі обмеження будівництва на території історико-культурних заповідників, встановивши поверховість нового будівництва, заборонити нове будівництво на території буферних (охоронюваних) зон об'єктів, включених до Списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО, видаються слушними й такими, що відповідають зарубіжній практиці охорони пам'яток.

Специфікою українського законодавства є намагання захистити права й культурну спадщину корінних народів Криму – татар, караїмів та кримчаків, що передбачено як окремими проектами законів, так і постанов Верховної Ради України.

Окремо варто відзначити пропозиції включити витрати на охорону державних музеїв, картинних галерей, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури, де зберігаються історичні та культурні цінності загальнодержавного значення, до переліку захищених статей видатків, внівши відповідні зміни до статті 55 Бюджетного кодексу. Такі зміни видаються доречними через часті випадки викрадення культурних цінностей саме через їх неналежну охорону і відсутність на неї коштів у закладах культури.

Досить гострим є питання посилення відповідальності за знищення й неналежне ставлення до культурних пам'яток. Часто знищення архітектурних пам'яток здійснюється цілеспрямовано для звільнення місця під забудову, оскільки покарання за такі дії є неспівмірно мізерним із подальшою вигодою. Тому необхідними видаються зміни до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими пропонується посилити відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Мищак І. М. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини та шляхи його вдосконалення в Україні / Мищак І. М. // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 31 – 37.

2. Конституція : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

4. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>

5. Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації: Закон України від 23.09.2008 р. № 574-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/574-17>

6. Мищак І. М. Основні напрямки розвитку законодавства щодо охорони культурної спадщини в Україні / І. М. Мищак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 14–19.

7. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/page>

8. Про Український культурний фонд: Закон України від 23.03.2017 р. № 1976-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1976-19>

9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

10. Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 р. № 119-р 2015 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80>

11. Про приєднання України до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей: Закон України від 7 жовтня 2015 р. № 720-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 47. – Ст. 437.

12. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) № 1553 від 22.12.2014 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53045

13. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо збереження об'єктів культурної спадщини № 2225а від 02.07.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55819

14. Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України щодо збереження в Україні самобутності та культурної спадщини кримських караїмів (караїв) та кримчаків № 4827 від 16.06.2016 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59430

15. Проект Закону про внесення змін до статті 55 Бюджетного кодексу України (щодо охорони історичних та культурних цінностей загальнодержавного значення) № 1822 від 22.01.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53670

16. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо надання об'єктам підводної культурної спадщини статусу Морського меморіалу) № 2129а від 19.06.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55663

17. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення відповідальності у сфері охорони культурної спадщини № 5677 від 19.01.2017 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60960

** Мищак Іван Миколайович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-організаційного відділу Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 09.06.2017 р.